

ПОЛІТИЧНЕ ВЧЕННЯ АВГУСТИНА АВРЕЛІЯ: НАПРЯМКИ РЕКОНСТРУКЦІЇ

В статті надається аналіз сучасного стану організації наукового знання про політичну частину вчення Августина Аврелія, розглядається можливість проведення системної історико-філософської реконструкції його політичної філософії, обґрунтовується необхідність вирішення цього завдання в контексті національної наукової традиції. Автор стверджує, що, на даний час, як в міжнародному, так і в локальному культурному просторі, відсутнє ясне й структуроване розуміння побудови політичної філософії Августина Аврелія. Як основний чинник, який вплинув на можливість виокремлення й цілісного сприйняття політичної філософії Августина Аврелія, можна позначити існування філософії історії Вчителя Благодаті, за величчю й масивністю якої політична частина його вчення якщо і не зникає повністю, то істотно затьмарюється. Але ця проблема може бути вирішена шляхом проведення системної історико-філософської реконструкції такої філософії, в результаті якої можна прозоро виокремити філософію історії та політичну філософію Августина Аврелія, показавши їх змістовні частини й співвідношення в контексті загального масиву вчення автора. Зазвичай проблемність пов'язана з необхідністю чіткого розуміння контексту політичної філософії Августина Аврелія, що визначався його філософсько-історичними поглядами, є невід'ємною частиною його теології. Але також важливо розкрити джерела і концепти, що вплинули на його філософію, провести термінологічне дослідження. Отже в статті визначаються можливі етапи всебічної історико-філософської реконструкції політичної філософії Августина.

Ключові слова: *Августин Аврелій, платонізм, політика, політична філософія, реконструкція, філософія історії, християнство, методологія.*

Вступ. Постановка проблеми в загальному вигляді

Головною проблемою, невирішеність якої обумовила необхідність написання цієї статті, є відсутність загальноприйнятого розуміння та визначення архітектури політичної філософії Августина Аврелія. Одразу необхідно зазначити, що, на думку автора, вказана проблема притаманна не лише вітчизняному науковому простору, в якому дослідження філософії Августина Аврелія взагалі представлені на дуже скромному рівні. Але і в роботах міжнародного корпусу науковців, на даний час, політична частина вчення великого автора також досліджена епізодично, несистемно, без чіткого окреслення її меж і змісту, чим, здебільшого, і пояснюється відсутність системного розуміння суті й особливостей політичної філософії Августина. Спроба окреслити шляхи реконструкції політичного вчення Августина і обумовлює актуальність такого дослідження.

Причини виникнення труднощів із філософсько-політичною складовою вчення Августина мають як суб'єктивний, так і об'єктивний характер: в нашій роботі ми виходимо з того, що «сліпа пляма» щодо політичної філософії Августина в дослідницькій традиції августинознавства викликана тим, що його філософія історії своєю величчю затьмарила сам факт існування августинівського політично-філософського вчення, яке має власну специфіку і значення. Крім того, сам Августин також розглядав політичні питання в контексті своєї філософсько-історичної концепції, яка, своєю чергою, була частиною його теології. Як нам здається, така ситуація вимагає виправлення заради досягнення більш глибокого розуміння вчення Августина в сучасній історико-філософській науці. Тому основною метою нашого дослідження ми бачимо визначення напрямків здійснення системної історико-філософської реконструкції політичного вчення Августина Аврелія й окреслення певної дорожньої карти, за якою проведення такої реконструкції могло б бути забезпечене.

Аврелій Августин Іппонійський (лат. Aurelius Augustinus Hipponensis), Августин Афр (лат. Augustinus Afer), у нас більш відомий як Блаженний Августин і Святитель Августин, а в германо-романському світі – як Августин Великий й Учитель Благодаті (лат. Doctor Gratiae), став першим християнським богословом і філософом, який на зламі епох Античності й Середньовіччя створив власну розвинену філософську систему, деякі ідеї та концепти котрої набагато століть випередили свій час. Творча спадщина Августина вражає своєю багатогранністю, змістовністю й масштабністю, через що вже більш ніж 15 сторічь світова філософська, теологічна та історична думка тримає його роботи в своєму фокусі і, нерідко, запозичує доктринальні підходи Августина, імплементуючи в наукову тканину власної сучасності.

Звертаючись до актуальності «тут-та-зараз» й враховуючи інтереси конкретно-історичного контексту, одразу хотілося би нагадати, що «...богословське підґрунтя теорії справедливої війни пов'язане передусім із працями Августина Гіппонського і Томи Аквінського, двох отців Латинської Церкви» й «...поворот до теорії справедливої війни спостерігається саме у творах Августина і Аквіната...» [Православні погляди, 2024, с. 228]. При цьому саме Єпископ Гіппонський вперше організовано виклав ідеї про справедливу війну (*bellum iustum*), яка може бути морально виправданою залежно від мети (відновлення справедливості, захист невинних тощо), започаткувавши інтелектуальну традицію такої бінарності як для Середньовіччя, так і для сучасних концепцій. Саме завдячуючи Августину будь-яка подальша розробка ідей про справедливу війну й визначення війни як справедливої, фактично виходить з ряду необхідних й достатніх принципів розрізнення, як от: «справедна причина» війни (*causa iusta*), оголошення війни «законною владою» та наявність «справедних намірів».

З огляду на існування перманентного активного інтересу до творчих здобутків Августина з часів раннього Середньовіччя, не викликає подиву наявність значної кількості робіт багатонаціонального корпусу авторів по дослідженню вчення Єпископа Гіппонського.

При цьому треба звернути увагу на те, що більшість науковців, зокрема з тих, які працювали в контексті християнської парадигми, спрямовували власний пошуковий інтерес саме в площину онтології, гносеології, етики, антропології, філософії історії Августина та, звичайно, його концептуалізованого вчення про час. Водночас найменш опрацьованою, як у закордонній, так і у вітчизняній наукових традиціях, залишається ділянка його політичної філософії. Постає закономірне питання: чому саме політична частина вчення Вчителя Благодаті залишається на умовному узбіччі активної досліджувальної діяльності?

Спробуємо окреслити деякі чинники які, на нашу думку, об'єктивно ускладнюють можливість опрацювання політичної філософії великого автора.

Одразу можна припустити, що однією з таких причин є певна «розпорошеність» політичних ідей, поглядів і конструктів всією площиною вчення Августина. Дійсно, не зважаючи на те, що з-під його пера вийшла величезна кількість робіт (від 93 до 96), жодна з них не позиціонується як робота саме про політичне.

Таке припущення, своєю чергою, підіймає інше, на наш погляд, більш складне питання – проблематику правильного розуміння й визначення, що саме Августином сприймалось як «політичне» й які поняття й мовні засоби використовувались ним для міркування про політичну реальність і її описання.

Актуальність цієї проблематики нескладно продемонструвати, зазначивши, що у фундаментальній роботі «Про Місто Боже» (якщо брати за основу переклад Київської духовної академії 1879—1908 рр., в 11 частинах) Августин використовує терміни, похідні від слова «політика» лише 4 рази (гл. 7 кн. 4; гл. 12 кн. 6; гл. 23 кн. 7; гл. 2 кн. 18) [Августин, Б. Про град Божий (у 22 книгах, 4 томах; репринтне видання: Київ, 1905–1910). Київ: Пам'ятники церковної писемності. 1994. 1430с.] і не використовує таку термінологію жодного разу у тих главах й книгах, де веде мову про питання, які можна віднести саме до

політичних. Принципово важливі для нашого дослідження тези Августина, з яких ми можемо зрозуміти подальший напрям його міркувань про політичне, міститься у гл. 23 і гл. 24 кн. 19 «Про Місто Боже».

Завершуючи главу 23, Августин вступає в умовну полеміку з Цицероном, за визначенням якого *народом є зібрання людей, що об'єднані згодою у праві спільністю користі* – тобто в якості *політичних почуттів* виступають згода в питаннях права та можливість спільної користі.

Водночас, на думку Августина, таке зібрання людей може відбутися лише за умови реалізації в ньому справжньої християнської *справедливості* – коли «...кожен окремо праведник, як і збори і народ праведників жив вірою, що проявляє свої дії в любові, якою людина любить Бога відповідно до того, як має бутилюбимий Бог, і ближнього, як самого себе...» [Августин, Б. Про град Божий (у 22 книгах, 4 томах; репринтне видання: Київ, 1905–1910). Київ: Пам'ятники церковної писемовості.1994. 1430с.]. А коли не має такої справедливості, тоді, відповідно, немає і зібрання людей, об'єднаних згодою у праві спільністю користі, через що немає і народу, та, як наслідок, «...немає народної справи там, де нема самого народу» [Августин, Б. Про град Божий (у 22 книгах, 4 томах; репринтне видання: Київ, 1905–1910). Київ: Пам'ятники церковної писемовості.1994. 1430с.]. Натомість показуючи певну неспроможність визначення поняття народу у Цицерона, Августин пропонує свій підхід, в якому *народ є зібранням розумного натовпу, об'єданого деякою спільністю речей, які він любить*.

Неважко помітити, що як політичне почуття, що конститує цей народ, виступає саме *любов*, що є зрозумілим, враховуючи загальний теологічний контекст творчої діяльності Августина.

В цьому сенсі цікавими виявляються наступні міркування Ерика Фьогеліна: «Арена, на якій змагаються типи істини, історично розширилася з виникненням християнства. Усі три типи вступили у велику битву за монополію на екзистенційне представництво в Римській імперії» [Voegelin, 1987, р. 186]. Автор визначає ці три типи істини – «космологічна» (ранні імперії), «антропологічна» (політична культура Афін), «сотеріологічна» (християнство), – вказуючи при цьому, що «термінологічне розрізнення між другим і третім типом є теоретично необхідним, оскільки платонівсько-аристотелівський комплекс досвідів був кардинально розширений християнством» [Voegelin, 1987, р. 187]. Водночас, для такого розрізнення пропонується звернути увагу на концепцію «політичної дружби» Арістотеля – *philia politiké* (φιλία πολιτική). Саме «політична дружба» або «громадська прихильність» виступає як політичне почуття, що конститує політичну спільноту як таку. Сама по собі така дружба за Арістотилем є *homopoia* (духовна згода), яка «...можлива лише тоді, коли люди живуть у згоді з розумом, тобто з тим, що в них існує від Бога» [Voegelin, 1987, р. 188]. Звідси ми можемо висновувати, що, за поглядами Арістотеля, саме любов людини до розуму й стає політичним почуттям, здатним до конституювання політичних спільнот, тобто любов спрямована на окремий особливий об'єкт.

Визначивши почуття, на основі якого за Августином можливе власно політичне як таке й повертаючись до загального питання опрацювання його політичного вчення, необхідно зазначити, що провідним мотивом, який істотно ускладнює пропрацювання політичної частини вчення Вчителя Благодаті, є необхідність розрізнення й виокремлення його політичної філософії від філософії історії, оскільки остання, хоча і є вже доволі тривалий час популярним напрямком августинознавства, в роботах фахівців час від часу поглинає інші аспекти його творчості.

Огляд релевантних наукових досліджень та поточного стану пропрацювання окресленої проблематики

Переходячи до представлення корпусу авторів, у сферу наукового інтересу яких входила й політична складова вчення Августина, можна вказати на наступних науковців,

роботи яких присвячені саме цій частині його творчої спадщини: John Neville Figgis «The Political Aspects of S. Augustine's "City of God"» (1921); Eric Voegelin «The New Science of Politics» (1952); Herbert A. Deane «The Political and Social Ideas of St. Augustine» (1963); Leo Strauss and Joseph Cropsey «History of Political Philosophy» (1963); A. H. Armstrong (ed.) «The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy» (1967); N. H. Baynes «The Political Ideas of St. Augustine's» (1930); Peter Brown «Saint Augustine» (1967); R. J. Dougherty «Christian and Citizen: The Tension in St. Augustine's De civitate Dei» (2004); Hannah Arendt «Love and Saint Augustine» (1929) тощо. Окремо можна вказати на дослідження й інтерпретацію політичних поглядів Августина Аврелія в роботах Carl Schmitt «Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty» (1922); «The Concept of the Political» (1932); «The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of a Political Symbol» (1938); «Roman Catholicism and Political Form» (1923) та Hans Jonas «Augustin und das paulinische Freiheitsproblem: Ein philosophischer Beitrag zur Genesis der christlich-abendländischen Freiheitsidee» (1930); «Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation» (1979); «Macht oder Ohnmacht der Subjektivität? Das Leib-Seele-Problem im Vorfeld des Prinzips Verantwortung» (1987).

При цьому неважко помітити, що більшість зі вказаних вище досліджень були опубліковані на початку та в 1960-тих роках минулого століття представниками англomовної науки (за деякими виключеннями). Натомість ідеї й погляди, представлені саме в цих роботах й задавали в цілому напрямки розвитку знання про політичне вчення Августина.

Треба відмітити, що в сучасному августинознавстві наявні дослідження, які перетинаються з проблематикою політичної теорії Августина, на деякі з них хотілося би звернути особливу увагу. В першу чергу це робота Ерика Фьогеліна «Нова наука політики», в якій автор демонструє оригінальний підхід до осмислення політичної реальності в цілому та проблемних питань політичної філософії Августина як частини такої реальності. Зокрема, автором досліджується боротьба за представництво екзистенційальної та трансцендентної істин в Римській Імперії, висвітлюються питання типізації теології за Варроном та Августином, робиться ґрунтовний аналіз політичної функції роботи «Про Град Божий» в цілому та окремих її мотивів (наприклад, концепції «imperator felix»). Зокрема, оцінюючи конкретно-історичний контекст Амвросія Медіоланського та Августина, Фьогелін стверджує, що «політичне суспільство у своєму історичному існуванні починає набувати відтінку тлінності, на відміну від духовного порядку. І тоді над цією мирською сферою служіння з боку підданих підноситься імператор, який служить лише Богові» [Voegelin, 1987, p. 200]. Своєю чергою, концепція «imperator felix» («Про місто Боже», V, 24-26), на думку Фьогеліна, є гармонійним розвитком теократичної концепції влади, оскільки «глави про «imperator felix» є першим «Дзеркалом правителів»; вони стояли біля витоків середньовічного літературного жанру і незгладиме вплинули на ідею та практику західного правління, відколи Карл Великий почав ними керуватися» [Voegelin, 1987, p. 202].

Значний інтерес викликає робота американського професора теології, завідуючого кафедри православної теології та культури в Фордемському університеті (Fordham University), Нью-Йорк, США, Аристотеля Папанікалау «Містичне як політичне. Демократія та не-радикальна ортодоксія», в котрій останній напроцьовує власний підхід до політико-теологічних і політико-філософських питань, зокрема, й політичних поглядів Августина та надає оцінку сучасним концепціям інших дослідників. Великий інтерес викликає наданий Папанікалау огляд концепції Еріка Грегори та Чарлза Метьюза, згідно з якою «громадянський лібералізм» ґрунтується на деяких політичних поглядах Вчителя Благодаті, який у «Про місто Боже» розділяє зовнішні успіхи правителя (його політичну, військову потугу) і його внутрішню, моральну легітимність, наголошуючи на тому, що істинне щастя і праведність імператора вимірюється саме його християнською поведінкою. Грегори трактує «політичну думку» Августина (при цьому мається на увазі, як правило, вибрані

частини «Про Місто Боже») як базу для обґрунтування трьох різновидів лібералізму: реалістичного лібералізму, лібералізму Роулза та громадянського лібералізму. Що стосується перших двох – головними чеснотами в цих напрямках є надія та справедливість. Однак їх об'єднує і особлива відмінність: обидва типи підкріплено поглибленим песимістичним поглядом Августина на природу людини та наслідками цього погляду для політики. Тобто, Августин підкреслює, що незважаючи на зовнішні успіхи, внутрішня моральна деградація чи обмеження людської природи є вирішальними для політичного ладу. Відносно громадянського лібералізму, в рамках дискусії про актуальність Августина для політичної теології, спільно з Чарлзом Метьюзом, він звертає увагу на добродішність любові як центральний принцип. Тут любов виступає як міцний етичний фундамент, що об'єднує політичні ідеї з моральними цінностями, пропонуючи більш збалансований підхід до управління суспільством, де політика не обмежується лише раціональними та правовими механізмами, а включає етичну турботу про людину [Папанікалау, 2021, с. 212]

Можна також відзначити есеї з політичної теології та християнського реалізму Tsoncho S. Tsonchev «The Political Theology of Augustine, Thomas Aquinas, and Reinhold Niebuhr» (2018), в яких автор висловлює своє бачення поглядів Августина на політичне, зокрема, природу політичних інституцій; негативних політичних наслідків абсолютних перемог і порушень балансу політичних сил у суспільстві; політичних наслідків безконтрольності влади; чинники, які вплинули на падіння Риму, причини війн тощо.

Значної уваги також заслуговують роботи Stevens, Richard G., «Political philosophy: an introduction» (2011), в якій міститься аналіз справедливості як політичної проблеми в творчості Августина, та Pangle Thomas L. «Political philosophy and the God of Abraham» (2003), де автор розглядає, між іншим, біблійне підґрунтя політичного вчення Вчителя Благодаті крізь призму місць зустрічі політичної філософії з Біблією.

Зараз, як не дивно, можна побачити й намагання представників наукових кіл інших культур, іноді доволі неочікуваних в ролі дослідників творчості Августина, проводити дослідження політичної філософії Вчителя Благодаті. Наприклад, у виданні «Political theology» (Vol. 16 No. 5, September, 2015, 421–441) опубліковано роботу В. HOON WOO, представника Південної Кореї (Kosin University, Busan, South Korea), під назвою «Pilgrim's Progress in Society: Augustine's Political Thought in The City of God», в якій науковиць розглядає паломництво як ключову категорію для розуміння політичної думки Августина, оскільки саме паломники Града Божого здійснювали певну політичну діяльність, пов'язану з евангелізацією Граду Земного.

Водночас необхідно констатувати, що, на жаль, на даний час національний культурний простір позбавлений масштабних досліджень в галузі політичного вчення Августина Аврелія, оскільки останнє, фактично, залишилось на узбіччі дослідницької діяльності представників локальної наукової традиції, чим пояснюється майже повна відсутність ґрунтовних напрацювань з окресленої тематики. Серед небагатьох робіт, дотичних до сфери політичної філософії Августина, можна відмітити публікації науковця Донецького юридичного інституту МВС України Олега Туренко «Інтенції Св. Августина в питанні синхронізації індивідуального і колективного в царині політичного» (2014), «Земна місія церкви та її право на примус у доктрині Св. Августина» (2014), «Августинова версія закону – європейський пошук легітимації індивідуального» (2013). Як умовно дотичні до проблематики політичного вчення Августина можна визначити деякі роботи М. І. Готич «Концепція історії в богословській системі Августина Аврелія» (2019), «Рецепція ідей Августина у сучасній західній теології» (2019).

Горизонти історико-філософської реконструкції політичного вчення Августина Аврелія

Не зважаючи на наявність епізодичних напрацювань в галузі політичної доктрини Августина та її окремих складових, можна дійти до висновку, що, на сьогодні у науковому просторі, зокрема й вітчизняному, відсутнє задовільне і загальноприйняте визначення

архітектури політичного вчення Августина, повноцінне уявлення про його складові, розуміння принципів побудови, використаної методології та формальних й реальних джерел.

Все це свідчить про те, що політична філософія Августина потребує не тільки критичного осмислення, а й повноцінної системної історико-філософської реконструкції. Але що саме має являти собою така всебічна реконструкція політичної філософії Августина? На думку автора, для отримання ґрунтовної відповіді на це питання, насамперед, необхідно визначити, які технічні та кінцеві задачі можуть бути вирішені в результаті проведення такої реконструкції або за якими етапами ця історико-філософська реконструкція може розгортатися.

На *першому етапі* основним завданням системної історико-філософської реконструкції політичної філософії Августина, яке уможливляє виконання всіх інших, може бути визнано *виокремлення політичної філософії з масиву вчення автора* та маркування, які саме твори Августина (або їх частини) та в якому обсязі можливо вважати джерелами його політичного вчення. Виконання цього завдання нерозривно пов'язане з необхідністю проведення термінологічного дослідження задля з'ясування, які поняття й мовні засоби використовувались Августином для міркування про політичну реальність і її описання.

Саме на цьому етапі, під час умовного виокремлення політичної думки з масиву вчення автора, буде доцільно відповісти на питання про співвідношення філософсько-історичних і філософсько-політичних поглядів Августина, оскільки відсутність такого розмежування в багатьох дослідженнях виступає одним з мотивів проведення реконструкції будови політичної філософії Августина в цілому.

Складність виконання зазначених вище завдань обумовлена, по-перше, відсутністю в текстах Августина майже в усіх випадках прямої предметної артикуляції на розгляд політичної проблематики, по-друге, кількістю та обсягом таких текстів (яких, як вже зазначалося, налічується близько 96), та, насамкінець, авторськими особливостями стилю викладення матеріалу, який іноді важко характеризувати як системний.

Тут доречно буде згадати Herbert A. Deane, який прямо вказує на вкрай утруднену реалізацію намагання надання адекватного викладення для студентів політичного вчення Августина, пояснюючи такі складнощі й тим, що Августин не залишив після себе єдиної роботи, присвяченої тематиці політичного (людина, суспільство, держава), як це зробили, наприклад, Платон («Політея»), Аристотель («Політика») чи Гоббс («Левіафан») тощо [Deane, 1963].

Своєю чергою, John Neville Figgis пояснює, що «De Civitate Dei» не є трактатом про політику, через що необхідно розуміти, що більшість політичних ідей Августина однаково вбудовані в теологію та філософію [Figgis, 1921].

Norman H. Baynes висловлює думку, що, насправді, «*ingens opus*» Августина – його «De Civitate Dei» – це робота, в якій автор прямо не займається ані політичними питаннями, ані соціальними проблемами, натомість саме ця праця стала визначальною у Середньовіччі для формування політичної доктрини епохи. Науковець також відмічає, що важливою ознакою «*ingens opus*» Вчителя Благодаті є перебування змісту різних частин цієї роботи на якісно різних рівнях осмислення, зокрема це стосується й думок відносно реальності, яку можна назвати політичною [Baynes, 1936].

Викладене вище дає підстави вважати, що, в ситуації відсутності консолідованих джерел політичної філософії Августина, можливість проведення системної реконструкції цієї частини його вчення напряду залежить як від правильного визначення, що саме можна віднести до політичної філософії всередині першоджерела, так і від масштабу охоплення першоджерел політичного вчення автора під час проведення дослідження.

Традиційно дослідники політичної частини вчення Августина спираються в своїх роботах на такі твори автора, як «De Civitate Dei ad Marcellinum» («Про місто Боже до Марселіна», більш відомому за скороченою назвою «De Civitate Dei» або «Про Місто

Боже», 413-427 pp.), «Confessiones» («Сповідь», 397-401 pp.), «Про свободу волі» («De libero arbitrio», 388—395 pp.).

Водночас, за межами охоплення дослідницькою оптикою нерідко залишається більшість робіт як з «раннього» періоду, до якого входять «кассіціакські», «медіоланські», «тагастські», «римські» й «типонійські» твори Августина (386-395 pp.), так і з наступних етапів творчості автора, які умовно поділяються ще на другий (395-410 pp.) й третій (410-430 pp.).

Враховуючи викладене, можна припустити, що у багатьох випадках роботи з дослідження політичної частини вчення Августина базуються на опрацюванні одного першоджерела з кожного періоду творчості автора, хоча сучасне августинознавство виходить з наступного: у 386-395 роках Вчителем Благодаті було написано 27 робіт, у період з 395 по 410 роки 26 робіт і 42 роботи в 410-430 роках.

Не зважаючи на те, що «De Civitate Dei» справедливо сприймається найбільш інформативною роботою Августина з точки зору висловлених поглядів на політичне, вважаємо, що саме розширення бази першоджерел, включених до процесу визначення політичної частини вчення, є необхідною умовою проведення повноцінної історико-філософської реконструкції політичної філософії єпископа.

Наприклад, доцільно було б звернути увагу на політичні погляди Августина, висловлені в «ранніх» роботах, датованих до 395 року, як от: «Про порядок» (De ordine, 386 p.), «Про кількість душі» (De quantitate animae, 388 p.), «Про 83 різних питання» (De diversis quaestionibus LXXXIII, 388-395/396), «Про істинну релігію» («De vera religione», 390 p.). Наступний період творчості Августина, в контексті реконструкції його політичного вчення, може бути представлений також роботами «Про навчання оголошених» (De catechizandis rudibus, 399/400 pp.), «Про згоду євангелістів» (De consensu evangelistarum, 400 p.) та декількома іншими творами. З 410 по 430 роки, окрім «De Civitate Dei», Августином було написано ще й такі роботи, які можуть бути цікавими з погляду на проведення реконструкції політичного вчення автора: «Міркування на Послання Іоанна до Парф'ян» (Tractatus in Epistolam Johannis ad Parthos, 415/416 pp.), «Про удосконалення праведності людської» (De perfectione iustitiae hominis, 415/416 pp.).

Повернення до принципової проблеми розмежування філософсько-історичних і філософсько-політичних поглядів Августина відкриває декілька запитань, пов'язаних з визначенням ролі такого виокремлення в процесі реконструкції його політичного вчення, а саме – чому таке розмежування важливе для проведення реконструкції і що обумовлює основні складнощі його практичної реалізації?

Спочатку необхідно згадати, яким для Августина був історичний процес як такий. На відміну від циклічного сприйняття історії, властивого античній свідомості, погляди Августина на історичний процес повністю обумовлені базовими положеннями християнського вчення, за змістом якого історія має свій початок, завершення й, головне, мету. Погляд Августина на історію людства й історичний процес розкривається через визнання його роздвоєння в напрямки «священної історії» та «світської історії». Знання про священну історію та сенс історичних подій надаються людству через книги Старого й Нового Заповітів, де викладається її основний мотив – спокутування гріхів людства через жертву Христа й мета священної історії – спасіння роду людського. Більш детально погляди Августина на історичний процес викладені в його роботах «Про місто Боже»; «Міркування про Євангеліє від Івана»; «Про книгу Буття, проти маніхейів»; «Про 83 різні питання в одній книзі» та інших.

Не заглиблюючись в специфіку осмислення Августином історичних питань, для цілей нашої роботи буде достатньо вказати, що він спирався на християнське розуміння періодів всесвітньої історії, яке традиційно виходить з розділення ходу історії «...на шість періодів відповідно до шести днів творіння; за ними слідує «вічна Субота», в яку люди залишають свої праці у відпочинку благодаті, про яку сповістить повернення Господа у славі» [Armstrong, 1967].

З християнської точки зору, увесь історичний процес людського роду втілюється у перші шість періодів – шість днів творіння, з яких перші п'ять – це, умовно кажучи, періоди подій Старого Заповіту. Шостий період або шостий день – розпочинається, коли Христос втілюється від Духа Святого і Марії Діви, і став людиною й закінчується, як зазначає християнський Символ Віри (Σύμβολον τῆς Νικαίας або τῆς πίστεως; чи Symbolum Nicaeum), коли Христос «знову прийде у славі судити живих і мертвих, і Царству Його не буде кінця».

Отже, дуже поверхневе узагальнення філософсько-історичних поглядів Августина дає змогу визначити, що, світська історія має похідний від священної історії характер, оскільки саме через оптику священної історії будь-які людські події обертають свій сенс в загальній мозаїці Божого задуму. При цьому, Августин вважав, що земна влада – це наслідок гріхопадіння. Влада потрібна, щоб стримувати людську гріховність і підтримувати мінімальний порядок. Без неї світ скотився б у хаос. Держава без справедливості являє собою "велику розбійницьку зграю" (лат. magna latrocinium), а політика, уряд, закон – це не кінцеві цілі, а інструменти, щоб допомогти людині дійти до Бога, зберігаючи мінімальний порядок у "змішаному" світі.

Другим етапом проведення реконструкції політичного вчення Августина може стати дослідження таких питань: які надбання античної, іудейської, християнської й іншої думки (теологічної, філософської тощо) було покладено в основу його політичної філософії; які концепти та ідеї вплинули на формування його політичних поглядів і як змінювались погляди на політичне у різні періоди творчості тощо.

Для отримання задовільних заявленим цілям дослідження відповідей на вказані вище питання необхідно, насамперед, прояснити, які концепти та доктрини політичного функціонували в культурному просторі Римської Імперії (формували його) у період творчої діяльності Августина (386 – 430 роки).

Відповідаючи на вказане запитання, доречно буде навести наступні міркування Ерика Фьогеліна щодо джерел репрезентації істини в Римській Імперії: «Лише тоді для Риму настав час влаштуватися (вбудуватися) в імперію свого власного виготовлення, і лише тоді боротьба між різними типами альтернативної істини – між філософіями, східними культами й християнством – увійшла в критичну фазу, коли екзистенційний представник, імператор, мав вирішувати, яку саме трансцендентальну істину він буде тепер репрезентувати, після того як міф про Рим втратив свою імперативну силу» [Voegelin, 1987, р. 211].

Третій етап реконструкції політичного вчення Августина може являти собою дослідження методології, що використовувалася автором під час напрацювання й викладення свого політичного вчення.

Погляди сучасного августинознавства на методологію Августина пов'язані здебільшого зі дослідженням методів, за допомогою яких великий автор проводив аналіз змісту сторінок Священного Писання (Святого Письма), до яких, зазвичай, відносять метод алегорії, метод аналогії, історичний метод і метод етіології. Утім, досліджуючи вказану тематику, ми маємо пам'ятати про відмінність змісту понять, пов'язаних зі сферою методології й контекстів їх застосування, що використовувалися Августином, і аналогічних понять, які вживалися в більш пізні часи.

Вказана точка зору ґрунтується на поглядах, висловлених Августином в незавершеній роботі «Про Книгу Буття буквально. Незакінчена книга» (De Genesi ad Litteram, liber imperfectus, 393/394 роки), де автор у розділі 2 не тільки повідомляє про чотири способи тлумачення Закону – історія, алегорія, аналогія, етіологія, – які рекомендуються «деякими тлумачами Писань», але й коротко роз'яснює їх («історичний, коли пригадується якась божественна чи людська дія; алегоричний, коли висловлювання розуміються фігурально; аналогічний, коли вказується згода старого і нового заповітів; етіологічний, коли наводяться причини слів і дій») [Августин Аврелій, 393-394].

Крім того, ряснота творчої спадщини Августина Аврелія відкриває нам одну з методологічно найцікавіших робіт в чотирьох книгах – «Про християнську науку» (De

DOCTRINA CHRISTIANA LIBRI QUATUOR), відому в локальному просторі під назвою «Християнська наука або Підстави Герменевтики та Церковного красномовства». Певною особливістю вказаного твору є те, що його було розпочато автором у 396 році, а закінчено – після перерви у тридцять (!) років – у 426 році (за рік до закінчення «De Civitate Dei ad Marcellinum»). Така ситуація, вірогідно, створює сприятливі умови для дослідження генези поглядів Августина як в частині методології, так і в інших питаннях, які стали предметом «De doctrina Christiana».

Виконуючи завдання по проведенню історико-філософської реконструкції політичного вчення Августина, автор виходить з припущення, що методологічний інструментарій, використовуваний гіпонійським єпископом під час написання робіт, пов'язаних з аналізом й тлумаченням Священного Писання (Святого Письма), повною мірою застосовувався й в процесі викладення вчення про політичне.

Четвертий, заключний етап історико-філософської реконструкції політичного вчення Августина, має явити кінцевий результат дослідження у вигляді чіткої архітектури його політичного вчення, його основних елементів і змістовного наповнення останніх, що вбачається можливим у випадку реалізації завдань кожного з попередніх етапів такої роботи.

Основні висновки

Сучасний стан організації наукового знання в галузі вивчення політичної філософії Августина потребує на створення консолідованого джерела інформації про цю частину творчої спадщини автора.

Уявляється, що саме проведення системної історико-філософської реконструкції політичної філософії Августина дасть змогу не тільки вирішити питання відсутності її загальноприйнятого розуміння, а й визначити архітектуру політичної частини його вчення, привносячи ясність в розмежування філософсько-історичних й філософсько-політичних поглядів Вчителя Благодаті.

Можливі напрямки практичної реалізації такої реконструкції обумовлені необхідністю надання відповідей на ряд корінних запитань – що Августин сприймав за «політичне», які поняття й мовні засоби використовувались ним для міркування про політичну реальність і її описання; які твори Августина можливо вважати джерелами його політичного вчення; які ідеї вплинули на формування політичних поглядів і що за джерела використовувались для побудови системи політичної філософії; яка методологія використовувалася й як змінювались його погляди на політичне у різні періоди творчості тощо. До того ж найскладнішим виявляється запитання про співвідношення філософсько-історичних і філософсько-політичних поглядів Августина.

Враховуючи сучасні конкретно-історичні контексти та неабиякий вплив політичної філософії Вчителя Благодаті на хід осмислення й можливість вирішення сучасних політичних і правових проблем, приходимо до висновку про актуальність проведення системної історико-філософської реконструкції політичної філософії Августина Аврелія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Августин Аврелій Блаженний. *Творіння* : в 6 т. / за ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. Київ: Видавництво Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2014–2016.

Православні погляди на війну / за редакцією Гамаліса Перрі і Карраса Велері. Пер. з англ. Київ: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 400 с.

Папаниколау А. *Мистическое как политическое. Демократия и не-радикальная ортодоксия* / пер. м англ. А. Кырлежев. Киев : Дух і літера, 2021. 278 с.

Туренко О. Іntenції Св. Августина в питанні синхронізації індивідуального і колективного в царині політичного. *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. 2014. № 5 (131). С. 121–126.

Туренко О. Земна місія церкви та її право на примус у доктрині Св. Августина. *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. 2014. № 3 (129). С. 102–107.

Туренко О. Августинова версія закону – європейський пошук легітимації індивідуального. *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. 2013. № 6 (126). С. 282–285.

Baynes N. H. The Political Ideas of St Augustine's 'De civitate Dei'. *Historical Association Pamphlet*. 1936. 104. P. 3–18.

Schmitt C. *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty* (G. Schwab, Trans.; T. B. Strong, Foreword). University of Chicago Press, 2005. (Original work published 1922). 70 p.

Schmitt C. *The Leviathan in the state theory of Thomas Hobbes: Meaning and failure of a political symbol* (G. Schwab & E. Hilfstein, Trans.). University of Chicago Press, 2008. (Original work published 1938). 184 p.

Schmitt C. *The concept of the political* (G. Schwab, Trans.; Expanded ed.). University of Chicago Press, 2007. (Original work published 1932). 105 p.

Schmitt C. *Roman Catholicism and political form* (G. L. Ulmen, Trans.). Greenwood Press, 1996. (Original work published 1923). 68 p.

Dougherty R. J. Christian and Citizen: The tension in St. Augustine's De civitate Dei. *Coll. Aug.* N.Y., 1990. P. 205–224.

Voegelin, E. *The new science of politics: An introduction* (Originally published 1952). University of Chicago Press, 1987. 174 p.

Herbert A. D. *The Political and Social Ideas of St. Augustine*. New York: Columbia University Press, 1963. 356 p.

Strauss L., & Cropsey J. (Eds.). *History of political philosophy* (3rd ed.). University of Chicago Press, 1987. 980 p. (Original editions published in 1963 and 1972).

Jonas H. *Augustin und das paulinische Freiheitsproblem: Ein philosophischer Beitrag zur Genesis der christlich-abendländischen Freiheitsidee*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1930. 82 p.

Jonas H. *Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979. 431 p.

Jonas H. *Macht oder Ohnmacht der Subjektivität? Das Leib-Seele-Problem im Vorfeld des Prinzips Verantwortung*. Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1981. 139 p.

Figgis J. N. *The political aspects of St. Augustine's "City of God."* London: Longmans, Green and Co, 1921. 132 p.

Arendt H. *Love and Saint Augustine* (J. V. Scott & J. C. Stark, Eds.; E. B. Ashton, Trans.). University of Chicago Press, 1996. 80 p. (Original doctoral thesis published in 1929 by Julius Springer).

Pangle T. L. *Political philosophy and the God of Abraham*. Johns Hopkins University Press, 2003. 304 p.

Brown P. Saint Augustine. In B. Smalley (Ed.). *Trends in medieval political thought* (pp. 1–21). Oxford: Blackwell, 1965.

Stevens R. G. *Political philosophy: An introduction*. Cambridge University Press, 2011. 309 p.

Tsonchev T. S. *The political theology of Augustine, Thomas Aquinas, and Reinhold Niebuhr: Essays in political theology and Christian realism*. Independently published, 2018. 281 p.

Armstrong A. H. (Ed.). *The Cambridge history of later Greek and early medieval philosophy*. Cambridge University Press, 1967. 726 p.

Воробйов Олексій Олегович

аспірант, філософський факультет

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: advocate-vorobyov@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4767-5297>

Стаття надійшла до редакції: 20.03.2025

Схвалено до друку: 02.05.2025

POLITICAL DOCTRINE OF AUGUSTINE OF HIPPO: DIRECTIONS OF RECONSTRUCTION

Vorobiov Oleksiy O.

PhD Student, Faculty of Philosophy
V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Maidan Svobody, Kharkiv, Ukraine
E-mail: advocate-vorobyov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4767-5297>

ABSTRACT

The article provides an analysis of the current state of scholarly knowledge concerning the political dimension of Augustine of Hippo's teachings. It explores the possibility of conducting a systematic historical-philosophical reconstruction of his political philosophy and substantiates the necessity of addressing this task within the context of the national academic tradition. The author argues that, at present, both in international and local cultural spheres, there is no clear and structured understanding of the construction of Augustine's political philosophy.

One of the main factors influencing the difficulty of isolating and holistically perceiving the political philosophy of this great thinker is the overwhelming presence of his philosophy of history. The grandeur and scale of Augustine's historical thought often overshadow, if not entirely obscure, the political component of his teachings. However, this problem can be resolved through a systematic historical-philosophical reconstruction, which would allow for a transparent distinction between Augustine's philosophy of history and his political philosophy, clearly outlining their substantive components and the relationship between them within the broader framework of his doctrine.

The core challenge typically lies in the need for a precise understanding of the context of Augustine's political philosophy, which was shaped by his historical and philosophical views – views that, in turn, are an inseparable part of the theology of the Doctor of Grace. But it is also important to reveal the sources and concepts that influenced his philosophy, to conduct a terminological study. Thus, the article identifies possible stages of a comprehensive historical and philosophical reconstruction of Augustine's political philosophy.

Keywords: *Augustine of Hippo, Platonism, politics, political philosophy, reconstruction, philosophy of history, Christianity, methodology.*

REFERENCES

- Augustine of Hippo (2014–2016). *Blessed. Works*. Edited by His Holiness Patriarch Filaret of Kyiv and All Rus-Ukraine, vol. 1–6, Publishing House of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate. [In Ukrainian].
- Orthodox Perspectives on War* (2024). / Edited by Perry Hamalis and Valerie Karras. Translated from English. – Kyiv: DUKH I LITERA. [In Ukrainian].
- Papanikolaou, A. (2021). *The Mystical as Political: Democracy and Non-Radical Orthodoxy* / Trans. from English by O. Kyrlezhev. – Kyiv: DUKH I LITERA.
- On the Literal Interpretation of Genesis. The Unfinished Book* (2000). (De Genesi ad Litteram, liber imperfectus, 393/394) // *Works in Four Volumes* / Blessed Augustine / Vol. 2: Theological Treatises. – St. Petersburg: Aleteya; Kyiv: UCIMM-Press. / *On the Book of Genesis*, pp. 316–673. [In Ukrainian].
- Turenko, O. (2014). St. Augustine's Intentions Regarding the Synchronization of the Individual and the Collective in the Political Sphere. *Skhid. Analytical-Information Journal*, 5 (131), 121–126. [In Ukrainian].
- Turenko, O. (2014). The Earthly Mission of the Church and Its Right to Coercion in St. Augustine's Doctrine. *Skhid. Analytical-Information Journal*, 3 (129), 102–107. [In Ukrainian].
- Turenko, O. (2013). Augustine's Version of Law as a European Search for the Legitimation of the Individual. *Skhid. Analytical-Information Journal*, 6 (126), 282–285. [In Ukrainian].

- Baynes, N. H. (1936). The Political Ideas of St Augustine's 'De civitate Dei'. *Historical Association Pamphlet*, 104, 3–18.
- Schmitt, C. (2005). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty* (G. Schwab, Trans.; T. B. Strong, Foreword). University of Chicago Press. (Original work published 1922).
- Schmitt, C. (2008). *The Leviathan in the state theory of Thomas Hobbes: Meaning and failure of a political symbol* (G. Schwab & E. Hilfstein, Trans.). University of Chicago Press. (Original work published 1938).
- Schmitt, C. (2007). *The concept of the political* (G. Schwab, Trans.; Expanded ed.). University of Chicago Press. (Original work published 1932).
- Schmitt, C. (1996). *Roman Catholicism and political form* (G. L. Ulmen, Trans.). Greenwood Press. (Original work published 1923).
- Dougherty R. J. (1990). Christian and Citizen: The tension in St. Augustine's De civitate Dei. *Coll. Aug.* N.Y., pp. 205–224.
- Voegelin, E. (1987). *The new science of politics: An introduction* (Originally published 1952). University of Chicago Press.
- Herbert A. D. (1963). *The Political and Social Ideas of St. Augustine*. New York: Columbia University Press.
- Strauss, L., & Cropsey, J. (Eds.). (1987). *History of political philosophy* (3rd ed.). University of Chicago Press. (Original editions published in 1963 and 1972).
- Jonas, H. (1930). *Augustin und das paulinische Freiheitsproblem: Ein philosophischer Beitrag zur Genesis der christlich-abendländischen Freiheitsidee*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Jonas, H. (1979). *Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Jonas, H. (1981). *Macht oder Ohnmacht der Subjektivität? Das Leib-Seele-Problem im Vorfeld des Prinzips Verantwortung*. Frankfurt am Main: Insel Verlag.
- Figgis, J. N. (1921). *The political aspects of St. Augustine's "City of God."* London: Longmans, Green and Co.
- Arendt, H. (1996). *Love and Saint Augustine* (J. V. Scott & J. C. Stark, Eds.; E. B. Ashton, Trans.). University of Chicago Press. (Original doctoral thesis published in 1929 by Julius Springer).
- Pangle, T. L. (2003). *Political philosophy and the God of Abraham*. Johns Hopkins University Press.
- Brown, P. (1965). Saint Augustine. In B. Smalley (Ed.), *Trends in medieval political thought* (pp. 1–21). Oxford: Blackwell.
- Stevens, R. G. (2011). *Political philosophy: An introduction*. Cambridge University Press.
- Tsonchev, T. S. (2018). *The political theology of Augustine, Thomas Aquinas, and Reinhold Niebuhr: Essays in political theology and Christian realism*. Independently published.
- Armstrong, A. H. (Ed.). (1967). *The Cambridge history of later Greek and early medieval philosophy*. Cambridge University Press.

Article arrived: 20.03.2025

Accepted: 02.05.2025

Як цитувати: Воробйов, О. (2025). ПОЛІТИЧНЕ ВЧЕННЯ АВГУСТИНА АВРЕЛІЯ: НАПРЯМКИ РЕКОНСТРУКЦІЇ. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії», (72), 228–239. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2025-72-22>

In cites: Vorobiov, O. (2025). POLITICAL DOCTRINE OF AUGUSTINE OF HIPPO: DIRECTIONS OF RECONSTRUCTION. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*, (72), 228–239. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2025-72-22> [In Ukrainian]